

RAAD VOOR DIERENAANGELEGHEDEN

ANTIBIOTICABELEID IN DE DIERHOUDERIJ:
EFFECTEN EN PERSPECTIEVEN

SAMENVATTING

Doel en activiteiten van de raad

De Raad voor Dierenaangelegenheden (RDA) is een onafhankelijke raad van deskundigen die de staatssecretaris van Economische Zaken gevraagd en ongevraagd adviseert over multidisciplinaire vraagstukken op het gebied van dierenwelzijn inclusief diergezondheid. De RDA bestaat op dit moment uit circa veertig leden met zeer uiteenlopende achtergrond en deskundigheid, die er op persoonlijke titel en zonder last of ruggenspraak zitting in hebben.

De Raad voor Dierenaangelegenheden behandelt vraagstukken over de volle breedte van het dierbeleid: over gehouden en niet-gehouden, dus 'in het wild levende' dieren, over hobbydieren, over gezelschapsdieren, en over productie- en proefdieren.

De Raad legt het resultaat van zijn beraadslagingen neer in een zogenaamde *zienswijze*. Die geeft een overzicht van wetenschappelijke en maatschappelijke achtergronden van een vraagstuk, en adviseert over beleidsrichtingen en oplossingsrichtingen voor dilemma's. Consensus is niet noodzakelijk: een zienswijze van de raad kan minderheidsstandpunten bevatten.

Woord Vooraf

De overheid streeft naar zorgvuldig en restrictief antibioticagebruik in de dierhouderij en humane zorg. Preventief gebruik (sinds 2012) en gebruik als groeibevorderaar in de dierhouderij (sinds 2006) zijn al verboden. In de afgelopen jaren hebben de vier grote dierhouderijsectoren, rundvee, varkens, kalveren en pluimvee, en de dierenartsen veel energie besteed aan het verminderen van therapeutisch gebruik van antibiotica. Het ministerie van Economische Zaken (EZ) ontwikkelt een vervolgaanpak op het bestaande antibioticabeleid in de dierhouderij, en heeft met het oog daarop onder meer advies gevraagd aan de Raad voor Dierenaangelegenheden (RDA). De vraag aan de RDA behelsde een inventarisatie van de gevolgen van het huidige reductiebeleid voor het welzijn van dieren en een beoordeling van de mogelijkheden en voorwaarden om eventuele verdere stappen te kunnen zetten. Bij het voorbereiden van deze zienswijze is behalve van wetenschappelijke literatuur ook gebruik gemaakt van de praktijkkennis, aanwezig in de

ABRES-werkgroepen voor de vier genoemde sectoren, die als onderdeel van het convenant Antibiotica-resistentie dierhouderij in het leven zijn geroepen.

Naast de integrale zienswijze, die tegelijk verschijnt, hecht de Raad eraan om de resultaten van zijn werk voor een breder publiek toegankelijk te maken door middel van deze publiekssamenvatting.

Den Haag, maart 2016

Marc Schakenraad, secretaris

RAAD VOOR DIERENAANGELEGENHEDEN

ANTIBIOTICABELEID IN DE DIERHOUDERIJ:
EFFECTEN EN PERSPECTIEVEN
SAMENVATTING

RAAD VOOR DIERENAANGELEGENHEDEN

Antibioticabeleid in de dierhouderij: effecten en perspectieven

Gevraagde zienswijze

Vraag: Voor het gebruik van antibiotica in de dierhouderij bestaat al enige jaren een restrictief beleid. Welke effecten heeft dit beleid gehad voor dierenwelzijn inclusief diergezondheid, is het mogelijk op verantwoorde wijze verdere stappen te zetten en welke stappen zouden dat zijn?

Aanleiding: Het kabinet ontwikkelt een vervolgaanpak op het ingezette antibioticabeleid. Uit de praktijk van dierhouderij en diergeneeskunde komen signalen dat de huidige aanpak negatieve effecten kan hebben op de diergezondheid en daarmee op het dierenwelzijn. Tegelijk zijn er signalen dat individuele bedrijven met een laag antibioticagebruik juist goed scoren op het gebied van welzijn en gezondheid. Bij het zetten van volgende stappen is het van belang de gevolgen van het huidige beleid voor het dierenwelzijn te onderkennen.

Overwegingen: Er is gekozen voor een aanpak in twee trappen, zegt voorzitter Arjan Stegeman van het forum dat deze zienswijze voorbereidde. ‘Eerst onderzochten we de wetenschappelijke literatuur en vervolgens wat praktijkbetrokkenen over het vraagstuk te zeggen hadden. De wetenschappelijke informatie was beperkt omdat het reductiebeleid nog zo nieuw is en vooral in Nederland op gang gekomen. Daarom hebben we ons advies ook onderbouwd met informatie van praktijkdeskundigen. We konden een beroep doen op de reeds bestaande ABRES-werkgroepen (antibioticaresistentie) per sector.’

Foto: Hans Roggen

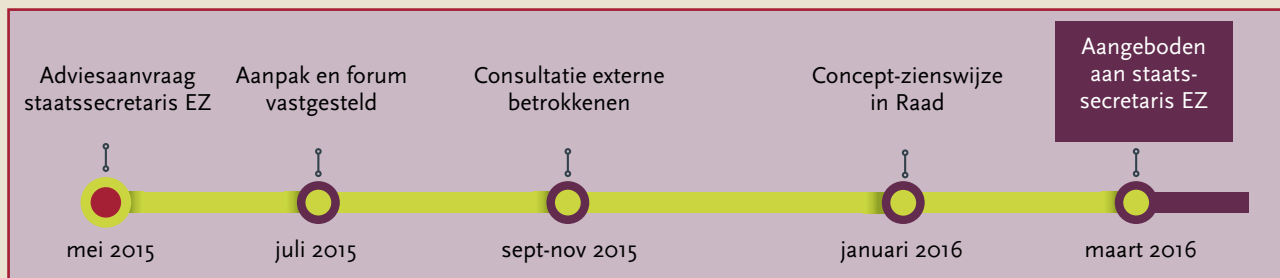
Arjan Stegeman

Niet alleen is er weinig wetenschappelijk onderzoek beschikbaar, constateerde het forum, maar het ontbreekt ook grotendeels aan objectieve databestanden over diergezondheid en dierenwelzijn. ‘Dat maakt beleid moeilijk,’ zegt Stegeman, in het dagelijks leven hoogleraar Gezondheidszorg Landbouwhuisdieren aan de faculteit Diergeneeskunde in Utrecht. ‘Voor een goed beleid wil je liefst een duidelijke koppeling kunnen maken tussen praktijkgegevens over gezondheid, welzijn en antibioticagebruik.’ Alleen voor de melkveehouderij en vleeskalverhouderij waren er wel data beschikbaar, waaruit bijvoorbeeld bleek dat naast het verminderde antibioticagebruik van de laatste jaren sprake was van meer kalversterfte en meer gevallen van uierontsteking.

Uit de verschillende interviews kwam onder meer naar voren dat de gangbare richtlijnen en formularia kunnen leiden tot gebruik van onvoldoende werkzame middelen. ‘Daardoor duurt het lijden van dieren soms langer dan wanneer direct het juiste middel was toegepast,’ aldus Stegeman die ook nog een andere waarneming aanhaalt: ‘Veehouders en dierenartsen kunnen een lager antibioticagebruik bewust of onbewust tot primair doel maken. Dan schiet het zijn doel voorbij, ten koste van

dierenwelzijn vaak.’ Maar er zijn ook veel positieve ontwikkelingen te melden, zegt de forumvoorzitter. ‘Het bleek duidelijk dat het lopende antibioticabeleid heeft geleid tot een andere *mindset*: meer bewustzijn op antibioticagebied en meer aandacht voor preventie. Er is ook veel onderzoek op gang gekomen, naar robuustere dieren bijvoorbeeld, naar een snellere diagnostiek en naar nieuwe vaccins om antibioticagebruik overbodig te maken.’

Advies: Zorg dat vervolgbesluit gepaard gaat met goede registratie van gegevens over antibioticagebruik en diergezondheid inclusief dierenwelzijn. Voer in de praktijk hanteerbare indicatoren voor dierenwelzijn in. Besteed aandacht aan de grote verschillen in gebruik tussen bedrijven en richt vervolgmogelijkheden vooral op de bedrijven die nog hoog in gebruik zitten. Stimuleer ter bevordering van diergezondheid en dierenwelzijn een ketengerichte aanpak, samenwerking en informatie-uitwisseling tussen ketenpartners. Houd rekening met het achterblijvende rendement in sommige sectoren en streef ook in verband daarmee naar financiële prikkels voor gewenst ondernemersgedrag.

Korte weergave van de inhoud

Inleiding

Om resistentievorming bij gevoelige micro-organismen te beperken is het kabinetsbeleid gericht op zorgvuldig en restrictief antibioticagebruik. In de afgelopen jaren hebben dierenartsen en dierhouders in de rundvee-, varkens-, kalver- en pluimveesectoren het antibioticagebruik sterk teruggebracht. Het ministerie van Economische Zaken ontwikkelt een vervolgaanpak op het ingezette antibioticabeleid in de dierhouderij. De staatssecretaris van Economische Zaken heeft daarom aan de Raad voor Dierenaangelegenheden (RDA) gevraagd in een zienswijze uitspraak te doen over de gevolgen van het reductiebeleid voor diergezondheid en dierenwelzijn, en over mogelijkheden voor zorgvuldig en terughoudend antibioticagebruik met behoud van diergezondheid en dierenwelzijn.

Aanpak

Voor deze zienswijze is een gestructureerd literatuuronderzoek uitgevoerd. Daarnaast is informatie verkregen van leden van de ABRES-werkgroepen¹ en bij relevante organisaties. De RDA heeft de informatie besproken, beoordeeld en gewogen en hiermee de zienswijze opgesteld.

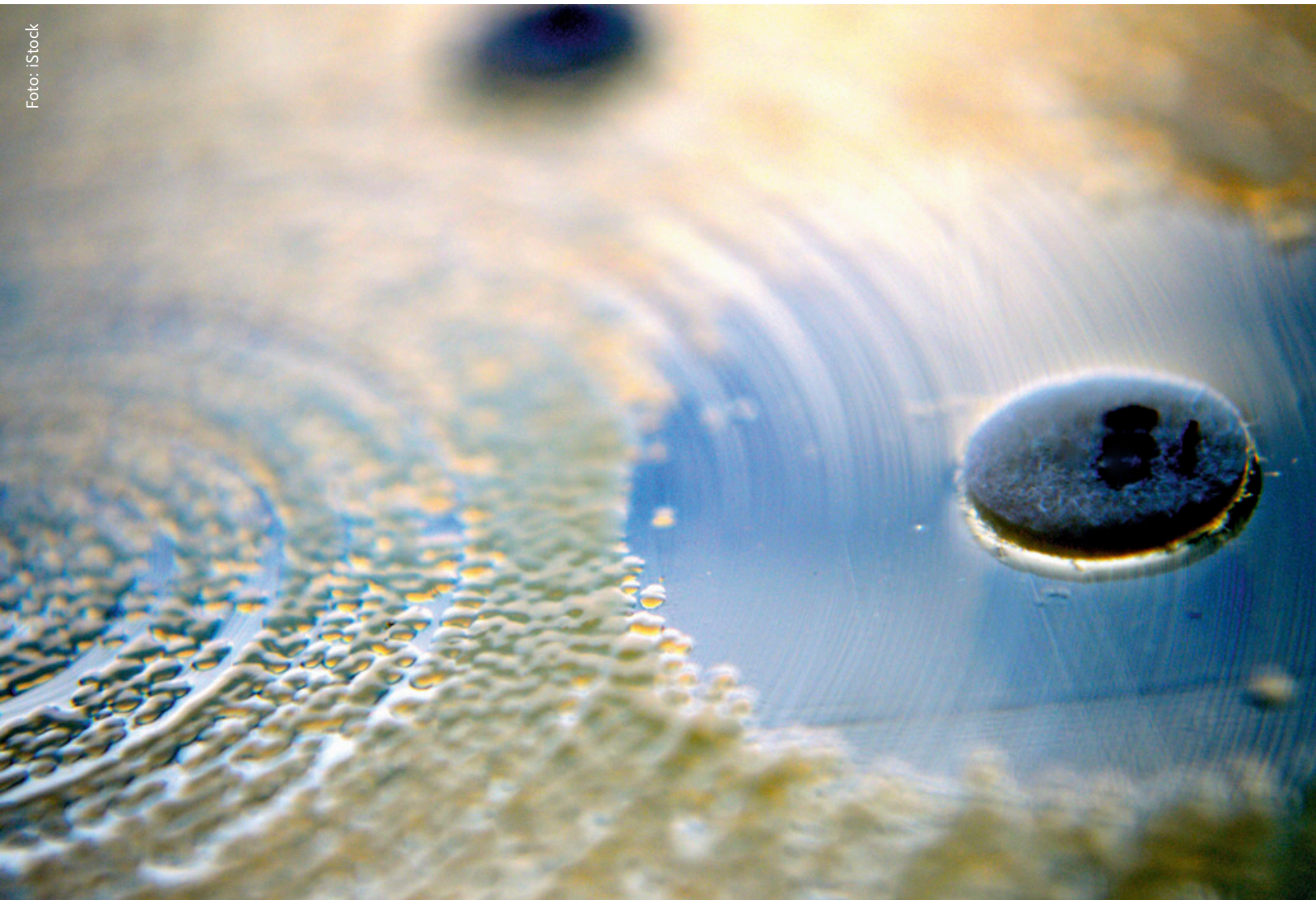
¹ Antibioticaresistentie (ABRES) werkgroepen van de sectoren rundveehouderij, kalverhouderij, pluimveehouderij en varkenshouderij, die in 2008 in het leven zijn geroepen als onderdeel van het convenant Antibioticaresistentie dierhouderij. Hierin hebben met name dierhouders, dierenartsen en vertegenwoordigers van beroeps- en belangenorganisaties zitting.

Conclusies

De RDA constateert dat de wetenschappelijke literatuur over de effecten van het huidige antibioticabeleid en de beschikbare cijfers uit de praktijk nog te beperkt zijn om een eenduidig antwoord te geven op de vraag of dat beleid effect heeft op diergezondheid en dierenwelzijn. Bij kalveren lijkt er sprake te zijn van een stijging van ziekte en sterfte en bij melkkoeien van uierinfectie na afkalven naast het beperkter inzetten van antibiotica. Bij andere sectoren zijn er wel zorgen bij geïnterviewden over een toename in ziekte en sterfte maar ontbreken geaggregeerde objectieve gegevens daarover en over welzijn en (risico)factoren. Het is daarom nu niet mogelijk eenduidig een relatie tussen antibioticagebruik enerzijds en diergezondheid en dierenwelzijn anderzijds vast te stellen. Ook ontbreekt het vooralsnog aan betrouwbare, objectieve indicatoren om dierenwelzijn te monitoren.

Alle vier onderzochte dierhouderijsectoren hebben een sterke vermindering van het antibioticagebruik laten zien. Het bedrijfsleven heeft door een intensieve en doelgerichte samenwerking ingespeeld op de veranderende maatschappelijke eisen.

De RDA constateert onder dierhouders en dierenartsen meer aandacht en een groter bewustzijn rond verantwoord en restrictief antibioticagebruik. De spelregels hiervoor zijn vastgelegd in kwaliteitssystemen, professionele richtlijnen, formularia en het bedrijfsbehandelplan. Er is meer aandacht gekomen voor preventieve diergezondheidszorg, waarin een belangrijke rol is weggelegd voor

Gevoeligheidstest: remming van bacteriegroei rond het zwarte schijfje met antibioticum

het bedrijfsgezondheidsplan, dat per bedrijf door dierenarts en dierhouder wordt opgesteld. Dit is onder andere bereikt door intensieve en doelgerichte samenwerking in de sectoren. De benchmarking van antibioticagebruik voor dierhouders en dierenartsen draagt bij aan transparantie van dat gebruik en maakt interne vergelijking mogelijk. Er zijn echter grote verschillen tussen sectoren en binnen een sector zijn er veelgebruikers en veelvoorschrijvers.

In geval van ziekte kan het ontbreken van een tijdige (door angst voor sancties en te restrictief gedrag) en effectieve (door ongevoeligheid van bacterie voor eerstekeusmiddel) behandeling de ziekte-incidentie en sterfte en daarmee het dierenwelzijn op sommige bedrijven negatief beïnvloeden.

Tot op heden zijn werkzaamheid en veiligheid van nieuwe therapeutische en preventieve middelen in de praktijk nog onvoldoende gevalideerd. Naar verwachting zal in de nabije toekomst een breder arsenaal aan middelen beschikbaar komen.

Biosecurity en het bevorderen van de weerstand van dieren dragen, beide op hun eigen manier, sterk bij aan preventieve diergezondheidszorg en het overwinnen van negatieve effecten van het antibioticabeleid. Bij preventieve diergezondheidszorg spelen motivatie, kennis en vakmanschap van dierhouder en dierenarts en de adviesvaardigheden van deze laatste een grote rol. Daarnaast zijn ondernemerschap en investeringsvermogen van de dierhouder van groot belang. Waarnemingen uit de

Foto: Twan Wiermans

Een zieke big krijgt behandeling

praktijk geven aan dat op al deze punten grote verschillen bestaan tussen bedrijven. Matige financiële resultaten in de sectoren, potentieel tegenstrijdige eisen, langdurige procedures bij vergunningaanvragen voor stal-aanpassingen en ontbreken van een *level playing field* binnen Europa zijn belangrijke belemmerende factoren.

Volledig antibioticavrije dierhouderij met behoud van dierenwelzijn is in de dierhouderij niet mogelijk. Ook bij dieren komt ziekte in alle houderijsystemen voor. De RDA staat verantwoord en selectief antibioticagebruik in de dierhouderij voor, waarbij dieren wanneer zij ziek zijn adequaat en snel behandeld worden.

Aanbevelingen

- Zorg dat gegevens over ziekte-incidentie, sterfte, welzijn, antibioticagebruik en (risico)factoren geïntegreerd beschikbaar komen voor betrokkenen zoals dierhouders en onderzoekers, als mogelijkheid tot *benchmarking* op diergezondheid en dierenwelzijn, alsmede voor onderzoek ten behoeve van optimale handelingsperspectieven. Hierbij zijn betrouwbare, objectieve indicatoren voor dierenwelzijn van groot belang.
- Zorg voor een verantwoord en selectief antibioticagebruik in de dierhouderij, waarbij dieren wanneer zij dit nodig hebben, adequaat en snel worden behandeld. Een wens om antibioticagebruik verregaand te reduceren mag niet betekenen dat hogere ziekte-incidentie en sterfte worden geaccepteerd.
- Richt het aanscherpen van antibioticagebruik op veelgebruikers en veelvoorschrijvers, maar neem de effecten op diergezondheid en dierenwelzijn in acht.
- Minimaal antibioticagebruik vereist systeeminnovatie en deze vraagt nader onderzoek en tijd voor implementatie.

Foto: Twan Wiermans

- Stimuleer en faciliteer onderzoek door stakeholders, evenals validatie van *best practices*. Stimuleer implementatie van succesvolle innovaties met financiële prikkels; robuuste marktconcepten kunnen hieraan verder bijdragen.
- Kies voor een integrale sector- en ketengerichte aanpak waarbij door horizontale en verticale afstemming en samenwerking een verdere reductie van antibioticagebruik verwacht mag worden. Stimuleer nauwe integratie en informatie-uitwisseling tussen de dierhouder en de leverancier (broederij, melkveehouder, fokbedrijf) van jonge dieren. Faciliteer een goede communicatie in de driehoek dierhouder, dierenarts en andere erfbetreders.
- Stimuleer een level playing field in Europa ten aanzien van eisen op het gebied van antibioticagebruik, diergezondheid, dierenwelzijn en nieuwe preventie- en behandelwijzen.
- Verspreid bestaande kennis beter via onderwijs en bijvoorbeeld via na- en bijscholing en studiegroepen onder dierhouders, dierenartsen en andere erfbetreders. Daarnaast dient waar nodig de mindset richting minder antibioticagebruik in balans te worden gebracht met de zorg voor diergezondheid en dierenwelzijn.

De RDA doet in deze zienswijze gedetailleerde aanbevelingen om te blijven samenwerken, meer te meten, meer te onderzoeken, meer kennis uit te wisselen en meer te stimuleren. De RDA is van mening dat deze aanbevelingen veel kunnen bijdragen aan de motivatie, het vermogen en de activiteit van de Nederlandse dierhouders om verdere stappen te zetten naar reductie van het antibioticagebruik, met behoud van diergezondheid en dierenwelzijn.

Foto: Twan Wiermans

Bijlage

Betrokkenen bij deze zienswijze

Deze zienswijze is een product van de gehele Raad voor Dierenaangelegenheden. Hij werd voorbereid door de leden dr. F.L.B. Meijboom, prof.dr. F. van Knapen, prof.dr. L.J. Hellebrekers, prof.dr.ir. M.C.M. de Jong, P.J. Vingerling, H.W.A. Swinkels, en A.J.M. van Hoof onder voorzitterschap van prof.dr. J.A. Stegeman. Prof.dr. D.J. Mevius, prof.dr. Y.H. Schukken zijn op verzoek van de RDA aan het forum toegevoegd. Het secretariaat van het forum werd vervuld door dr.ir. T.C.W. Ploegaert.

Leden van de Raad voor Dierenaangelegenheden op 1 januari 2016

Prof.dr. J.J.M. van Alphen
Prof.dr.ir. J.A.M. van Arendonk (tot 1 januari 2016)
Dr.ir. G.B.C. Backus
Dr. H.M.G. Beers-Schreurs
W.T.A.A.G.M. van den Bergh
Mr. A.G. Dijkhuis
Prof.mr. A.A. Freriks
Prof.dr. S. Haring
Prof.dr. ir. L.A. den Hartog
A.L. ten Have Mellema
Prof.dr. L.J. Hellebrekers
Dr. S.A. Hertzberger
J.E. Hesterman
A.J.M. van Hoof
Dr.ing. H. Hopster
Prof.dr.ir. M.C.M. de Jong (tot 1 januari 2016)
Ir. M. de Jong-Timmerman
J.Th. de Jongh

Drs. J. Kaandorp
Prof.dr.ir. B. Kemp
Prof.dr. F. van Knapen
Prof.dr. P.A. Koolmees
Prof.dr. M.P.G. Koopmans
Dr. F.L.B. Meijboom
Prof.dr. F. Ohl, voorzitter († 28 januari 2016)
Ir. F.C. v.d. Schans
Dr.ir. M.C.Th. Scholten
Prof. dr. M.M. Sloet van Oldruitenborgh-Oosterbaan
Prof.dr. J.A. Stegeman
Ir. M.H.A. Steverink
H.W.A. Swinkels
Dr.ir. J.W.G.M. Swinkels
Drs. R.A. Tombrock
Prof.dr.ir. van Trijp
Drs. H.M. van Veen
P.J. Vingerling (tot 1 maart 2016)

2016, Raad voor Dierenaangelegenheden, Den Haag

© Sommige rechten zijn voorbehouden / Some rights reserved

Voor deze uitgave zijn gebruiksrechten van toepassing zoals vastgelegd in de Creative Commons licentie Naamsvermelding 3.0 Nederland. Voor de volledige tekst van deze licentie zie <http://www.creativecommons.org/licenses/by/3.0/nl/>

Ontwerp:

Ellen Bouma, www.ellenbouma.nl

Productie en eindredactie:

Martijn de Groot, www.martijndegroot.com

Opmaak en drukwerk:

Xerox/OBT, Den Haag

Foto omslag:

Twan Wiermans

Foto's binnenwerk:

Copyright vermeld naast de foto

www.rda.nl

Raad voor Dierenaangelegenheden

p/a Ministerie van Economische Zaken

Bezuidenhoutseweg 73

2594 AC Den Haag

Bij de productie van deze samenvatting is gebruik gemaakt van papier dat het keurmerk Forest Stewardship Council® (FSC®) draagt. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid. Ook is het papier 100% chloorvrij gebleekt en 100% gerecycled.